

Ábécé

Giorgio Orellivel

A következő interjúrészlet a Viceversa letteratura című svájci irodalmi évkönyv 2011-es számában jelent meg (www.viceversaletteratura.ch). A kérdező — Yari Bernasconi — afféle pszichotest mintájára szavakat dobott fel ábécésorrendben Giorgio Orellinek, aki elmondta, ami azokról eszébe jutott. Ebből az interjúból idézünk most néhány „betűt”.

B mint BELLINZONA

„Bellinzona è la zona del belin” — „Bellinzona a fasz zónája”, viccelődött Montale.¹ Bellinzona a mi kis fővárosunk, itt élek, mindig szerettem itt élni. A kis főváros minden előnye és hátránya megvan benne, bár azt hiszem, a hátrányok egyre inkább szaporodnak.

C mint CONTINI²

Egyszer, még egyetemista voltam Fribourgbán, találkoztam Continival egy könyvesboltban. Vastag könyv volt a hóna alatt, én összeszedtem magamban a bátorságot, és megkérdeztem, mi-féle könyv az. — Egy francia irodalmi antológia — felelte. René Bady szerkesztette, aki akkoriban francia irodalmat tanított az egyetemen. Nyár volt, meleg, Contini azt javasolta, igyunk meg egy sört. Beültünk egy sörözőbe fönt, a Rue de Lausanne végén. Miközben iszogattunk, egyre sűrűbb pillantásokat vettem a vaskos antológia felé, és — azzal a merészséggel, amellyel az ember fiatal korában meg van áldva, s később elveszíti — ezt mondtam Contininak: — Ha felolvasok a kötetből egy verssort vagy prózarészletet, kitalálja a szerzőjét? — Ó, egyáltalán nem biztos, nem biztos... De ha ki akarja próbálni, hát rajta. Elkezdte a játékot. Két vagy három idézet után feladtam, mert Contini egyszer sem tévedett. Azt javasoltam, hagyjuk abba. Mire ő: — Várjon csak, Orelli, várjon: én abban a reményben fogadtam el a kihívást, hogy aztán cserélünk. — Borzasztóan megijedtem. Ő fogta a könyvet, gondolkodott, keresgélt benne, és végül felolvasott egy sort. Azonnal felismertem, még számomra is könnyű volt: Rimbaud *Les Illuminations*-jából idézett egy sort. Mit csinált Contini? Olyan szöveget választott, amelyikről biztos lehetett, hogy kitalálom. Hát ilyen volt Contini: jó és nagylelkű, amilyenek csak az igazán nagy emberek tudnak lenni. És nem folytatta a játékot, attól félt, elbukom, és tripla szaltóval, százhuszas pulzussal zuhanok a mélybe — mondaná Gadda.³

D mint DIALEKTUSOK

A dialektusokkal kapcsolatban nagy a zűrzavar. Legutóbb a dialektusok „védelméről” lehetett hallani, de valójában nincs szükség erre. A ticinóiaknak meg kell tanulniuk olaszul, ez alapvető és elemi kötelességük: jobban kell tudniuk olaszul, hogy jobban kommunikálhassanak a világgal. Ha ez sem elég, akkor tanuljanak meg még egy nyelvet. Az a kijelentés pedig, hogy azért írunk dialektusban, mert az „kifejezőbb”, felszínes: az úgynevezett alkotófolyamat során a dialektus csak szükségszerűségből emelkedik az irodalmi nyelv szintjére.

¹ Eugenio Montale (1896–1981) Nobel-díjas olasz költő Genovában született. A „belin” szó itt genovai nyelven hangzik el. (A ford.)

² Gianfranco Contini (1912–1990): irodalomtörténész, egyetemi tanár. Domodossolában, ebben a svájci–olasz határvárosban született, és ott is halt meg. A XX. századi olasz irodalomtudomány, stilsztika legnagyobb hatású tudósa. (A ford.)

³ Carlo Emilio Gadda (1893–1973): a milánói születésű olasz író az ún. „lombard vonal” képviselője az olasz irodalomban, ironikus-szarkasztikus stílusával, dialektális elemeket is felhasználó, rendkívül leleményes, gazdag stílusával, társadalomkritikájával az olasz svájci írók fontos vonatkozási pontja ma is. (A ford.)

Mivel lehetne azt megmagyarázni, hogy az első világháború idején élt mesolcinai vöröskeresztes nővérke, Giulietta Martelli-Tamoni, aki írt vagy negyven verset, ebből harminckilenc közepest, elmegy, feledhető, egy viszont gyönyörű? Mi az, ami ezt a verset ilyen szédületes magasságba emeli a többihez képest? Az, hogy írója egy pillanatra rendkívüli találkozást élt át a nyelvvel. Olyannyira igaz ez, hogy ha a XX. század tíz legnagyobb olasz költője — köztük Montale — lefordították volna ezt a verset, az sem lett volna jobb, mint a mesolcinai nyelven írt eredeti. Hogy miért? Mert csak a camai dialektusban mondják a gyíkra, hogy „lipelòpa”. „La lipelòpa” („A gyík”), mely „l’ à salvò l pelott” („megmentette az irháját”). Ez benne a szép: hogy még egy közepes költőnek is megadatik ugyanaz, ami Danténak. Egyszer az életben, de megadatik. Ebben a versben „la lipelòpa ilò sora el muret” („a gyík ott van a kőkerítésen”), de aztán jönnek a gyerekek, és meg akarják fogni. A gyík megbújik egy repedésben, de a gyerekek „coi bachitt i è scìa per scasciagarla” („jönnek, hogy elkeresség”). Hihetetlen, milyen jól működik itt a dialektus. Már ahogy pattan a „p” a *lipelòpában*, már az önmagában nagyon jó. S aztán a „l’ à salvò l pelott”, remek ezekkel a likvidákkal. Ez nem csak egyszerű hangulatfestés-hangutánzás.

L mint LETTORE / OLVASÓ (AZ ELSŐ)

Legelső olvasóm gimnáziumi olasztanárom volt a Collegio Papióban: Don Signorelli. Kedves ember, autodidakta, ennek ellenére Dantét tanított nekünk, és szinte kizárólag a hittanra koncentrálna magyarázta a költőt, úgyhogy én az óráin a matematikaleckémet írtam. Egyszer dolgozatírásakor fogalmazás helyett verset adtam be. Egyértelmű Pascoli-hatást mutatott a művem (önmagában már az is jelentékeny, hogy nem Carducci-vagy D’Annunzio-utánérzés volt). Don Signorellitől közepet kaptam rá, de így kommentálta: „mint vers nem ér ugyan közepest, de elképzelhető, hogy ennél jobbat is tudsz írni.”

Egy különös epizódra is emlékszem. Az érettségi után apámmal elmentünk meglátogatni őt, Prato Levantinából gyalog Valle Maggiába. Fényképeket is készítettünk valamilyen teraszon, és az egyik kép sarkában én vagyok egyedül, de a fejem helyén a tanárom feje látható! Nem tudom, hogy a masinával volt-e baj, de a fényképen Don Signorelli feje lett az enyém!

S mint SABA⁴

Nem emlékszem már, melyik évben történt, hogy Sereni⁵ bemutatott Sabának. Ez volt az egyetlen, felejtethetetlen alkalom, amikor Sabával találkoztam. Milánóban élt akkor, eléggé depressziós lelkiállapotban: félig zsidó volt, menekülnie kellett Triesztből, arról álmodozott, hogy egyszer visszatér kis antikvár boltjához. Amikor Sereni felvetette, hogy látogassuk meg, nagyon örültem az ötletnek. Abba a kiskocsmába mentünk, ahová Saba járt, a XX Settembre utcában. Baszk sapkát viselt, szája sarkában pipa, kezében sétabot, éppen, mint Sereni versében (amely, mellest, a legmélyebb értelemben véve sabai vers). Elkezdtünk beszélgetni, és Saba nagyon örült, hogy Heinét emlegetem, aki egy kicsit a német Saba,

ugyanolyan dalszerű. Sabát nagyon érdekelte a sajátjához hasonló költészet: ez a narcizmus nemes formája... Egyébként nagyon is tisztában volt az Én-állapot problémáival és a pszichoanalízis hatásaival (írt is erről a *Scorciatoie e raccontini* [Rövidutak, jegyzetek] című szép kis könyvében). Sereni viszont elmondta neki, hogy szeretném a véleményét kérni néhány versemmel kapcsolatban, amelyeket publikálni készülök Milánóban. Akkoriban cédulákra írtam, így odaadtam a verseimet Sabának. Elkezdte őket olvasni, s időnként félretett egyet-egyet. — Ezek tetszenek — mondta végül. Köztük volt a *Lora esatta* (A pontos óra). Saba (Contini szerint a modern költészet *big four*-jai közül az egyetlen, aki tökéletesen hű maradt a hagyományos metrikához) ezt mondta nekem: — Orelli, ne csináljunk ebből egy hendekaszillabust? A *Lora esatta* egy *novenarió*-val kezdődött, egy bizonyos fajta kilenc szótagos sorral, amit én nagyon szeretek: a hendekaszillabus felé hajló *novenario*. Szeretem, mert olyan benyomást kelt bennem, mint a falon mászó, tétován tapogató bogár. A *novenario* így szólt: „In quest’alba che non odora” („E hajnalon, mely nem párállik”). Saba erre azt mondja: — Ha megtoldjuk egy *quasival*, máris hendekaszillabus lesz belőle. Így javította ki: „In quest’alba che quasi non odora” („E hajnalon, mely szinte nem párállik”). És én benne hagytam ezt a *quasit*. Hogy a kedvében járjak? Biztosan, de azért is, mert jó vessor lett belőle. Hogy miért nem ragaszkodtam mindenáron a saját vessoromhoz? Nem nehéz megérteni: Leopardi adja meg a választ, amikor azt mondja, hogy egyes szavak, még mielőtt hozzájuk nyúlna a költő, a saját jelentésükben több irányba is mutatnak. Ugyanis mi a szó érvényességét vagy szépségét vagy lehetséges funkcióját mérlegeljük. A csak halványan esztétikai és evokatív tartalékaira nem figyelünk: arra, hogy mit idézhet még fel, a ki nem mondottra, az egész ki nem mondottra, amit egy szó képes sugallni. Világos, hogy Leopardi számára az olasz nyelv legköltőibb szava a *forse* („talán”), mert a *forse* kétséges állapotot rögzít: „Forse s’avess’io l’ale / Da volar su le nubi, / E noverar le stelle ad una ad una, / O come il tuono errar di giogo in giogo, / Più felice sarei, dolce mia greggia, / Più felice sarei, candida luna. / O forse erra dal vero, / Mirando all’altrui sorte, il mio pensiero: / Forse in qual forma, in quale / Stato che sia, dentro covile o cuna, / É funesto a chi nasce il dì natale.”⁶ Három „forse”! A *quasi* a *forse* rokona, vagyis Saba javaslata nagyon is helyénvaló volt. Sőt: becslétére vált.

(Lukácsi Margit fordítása)

⁴ Umberto Saba (1883, Trieszt – 1957, Gorizia): a XX. századi olasz irodalom egyik legnagyobb költője.

⁵ Vittorio Sereni (1913–1983): lombardiai olasz költő, a kortárs svájci olasz költők egyik példaképe.

⁶ Giacomo Leopardi (1798–1837): az olasz romantika nagy költője, a fenti idézet Rába György magyar fordításában: „Ha a sors adna szárnyat / a fellegekbe szökni, / a csillagokat venném számba sorban, / s mint a mennydörgés, bércről bércre szállnék, / boldog lennék talán, én drága nyájam, / boldog lennék talán, én tiszta holdam. / Tán más sorsán merengvén, / az igazságot elhíbizta elmém: / bármi test, bármi lélek / jut neki tán, s bölcsőben vagy akolban, / az újszülöttnek csak gyász hoz az élet.” (Ázsiai nomád pásztor éji dala)